
TÁJÉKOZÓDÁS

WOLF LINDER

A svájci politikatudomány fejlődése*

1. A TUDOMÁNSZAK INTÉZMÉNYESEDÉSE

Svájcban a politikatudomány kis tudományszaknak számít, a svájci egyetemeken művelt más társadalomtudományokhoz képest is, és még inkább nemzetközi összehasonlításban. A körülbelül harminc egyetemi tanári állás egyharmadát a Genfi Egyetem Nemzetközi Politika Tanszéke tartja fenn. Az összes egyetemi foglalkoztatott vonatkozásában is hasonló a helyzet, a 120 főállás hatvan százaléka jut Svájc nyugati részére (Rüegg 1992). Genf mindeddig az egyetlen központ, amely nagysága és ellátottsága tekintetében összehasonlítható egy európai egyetem politológiai tanszékével. Genf, Lausanne és Neuchâtel tanszékein régebben már kölcsönösen egyeztetett, ekvivalencia alapú képzés folyik, amely körülbelül kétezer hallgatóra terjed ki. A német nyelvű kantonokban fősza- kos politológus-képzés csak Zürichben és Bernben folyik, és ott sem régóta. St. Gallenban csupán államtudományi képzés van. A német kantonokban tanuló mintegy ezer diák többsége csak mellékszakos. A tudományszaknak ebben az egyenlőtlen fejlődésében különböző helyi sajátosságok, illetve véletlen körülmények játszottak közre.

Svájcban a politológia fejlődése Nyugaton kezdődött. A Lausanne-i Egyetemen 1902-ben alakult meg az „École des sciences sociales et politiques”, Genfben a „Faculté des sciences économiques et sociales”, ugyanott 1927-ben pedig az „Institut universitaire de hautes études internationales” nyitotta meg kapuit. Politikai tudományoknak számítanak ekkor mindazok a tudományok, amelyek az állammal és a politikával foglalkoznak (Allan 1985). Lausanne és Genf ezzel kedvező előfelté-

* Eredeti közlés in: *Schweizerische Zeitschrift für Politische Wissenschaft*, Vol. 2. No. 4. 1996. 71–91. old. Rövidített és szerkesztett fordítás: Szabó Máté

teleket teremtettek a politikatudomány második világháború utáni fejlődésének, amelyhez a nyugati kantonok kutatói még az „Association internationale de science politique, AISP” jó nemzetközi kapcsolatait is felhasználhatták. Így külföldi professzorokkal indulhattak az első svájci politológia tanszékek, John Goormaghtigh Genfben és az ismert kanadai Jean Meynaudot Lausanne-ban 1959-ben nevezték ki. Különösen az innovatív légkörű genfi egyetemen lendületes az oktatás és a kutatás kiépülése (Wemegah 1980). A fejlődés nemzetközileg orientált és tudományos szempontú. További tanszékek alapítása más francia kantonok egyetemein – így Fribourgban (Roland Ruffieux) és Neuchâtelban (Ernest Weibel) – erősíti a francia területeken a politológia korai fejlődését.

Nehezebben fejlődik a tudományszak a német területeken. Bern és Zürich „államtudományi” fakultásain a jogászok és a közgazdászok dominálnak. Svájci államjogászok egy része foglalkozik politológiai kérdésekkel is (Aubert 1974; 1983; Bäumlín 1978; Saladin 1984). Az államjogászok körében egy kisebbség próbálja előkészíteni a politológia kialakulását, például Marcel Bridel vagy Jacques Freymond a francia területeken. A jogászok nagy többsége a politológiát feleslegesnek tekinti, vagy a történészekhez hasonlóan a „segédtudományok” egyikének tartja. Erich Gruner történész és politológus, aki 1960-ban kapott kutatói professzúrát a Berni Egyetemen, jobbnak látja ha széles körű politológiai kutatásait „A svájci politika története és szociológiája” címen folytatja. Gruner nemzetközi hírneve, az éves *Chronik schweizerischer Politik* (1965-től) kiadása, valamint a svájci választásokkal kapcsolatos vizsgálatainak ellenére (VOX elemzések 1977 óta) intézetének folyamatos külső politikai támogatásra van szüksége a fennmaradáshoz. Így a politikatudományt egészen a hetvenes évekig mint a régóta folyó gazdasági, jogi és történeti képzés kiegészítőjeként fogják fel. Ebben az időszakban a politológia és a szociológia konkurálnak egymással kevésbé definiált kutatási területeik körülhatárolásában. St. Gallenben, Zürichben és Bernben a nyolcvanas években alakulnak ki a külpolitika, a belpolitika, az európai politika és az összehasonlító politika munkaterületei önálló professzori állások alapításával, illetve gyakorló politikusok felkérésével docensi feladatok ellátására félállásban. Basel azonban már a hetvenes években lemondott az önálló politikatudomány kialakításáról.

A német kantonokban a politikatudomány kiépülése hosszú ideig kétkedéssel és elutasítással találkozik a meggyökeresedett szakok részéről, azonban más oldalról a fejlődést elősegítő impulzusokat kap. A hetvenes években igény van a politológiai tervezéskutatásra, a kilencvenes években pedig biztonságpolitikai kutatásokra, mindkettő a zürichi „Eidgenössische Technische Hochschule” keretében szerveződik meg. A Lausanne-ban 1982-ben újjáalakult „Institut de hautes études en administration publique” egyszeriben három igazgatáspolitikológiai tanári állást kínál, és a kilencvenes években az Európa Intézet létrehozásával Basel is megnyitja kapuit a politológia előtt. A Svájci Nemzeti Kutatási Alap 1978-ban indítja el a „Döntéshozatali folyamatok a svájci demokráciában”, 1989-ben az „Állami intézkedések hatékonysága” és 1995-ben

a „Külpolitika” programokat, amelyek elősegítik a politológiai kutatás intézményesítését a svájci egyetemeken.

Az aktuális szempontú politológiai kutatás iránt szélesebb közvélemény is érdeklődik, azonban a negatív visszhangok nem maradnak el. Például a „VOX-elemzéseket” (1977 ff), amelyek áttekinthetővé tették a választópolgárok szavazói magatartásának összetevőit, mint a választás titkosságának megsértését kritizálták, vagy a sajtó bizonyos része az új társadalmi mozgalmak feltérképezését célzó vizsgálatokat (Kriesi–Levy 1981; Gruner–Hertig 1983) „ellenzékinek” minősítette. De ezek az idők elmúltak. A politológusok rendszeres szakértői a szövetség és a kantonok bizottságainak. Véleményükre kíváncsi a sajtó és a nyilvánosság, és kritikájukat elfogadják. Ezek a folyamatok kétségtelenül pozitív hatással voltak a tudományok fejlődésére, lényegesen javult a pozíciója mind a tudomány és az egyetemek rendszerén belüli, mind a közérdeklődés tekintetében. Külföldi szakértők bevonásával 1993-ban felmérés készült a svájci társadalomtudományok helyzetéről, aminek eredményeképpen a tudománypolitikai szervek a politológiát a különösképpen támogatásra érdemes szakok közé sorolták.

A tudományok svájci fejlődése szempontjából az 1959-ben alakult Svájci Politikatudományi Társaság kezdetben kiemelkedően fontos szerepet töltött be a nemzetközi kapcsolatok ápolása, az éves kongresszusok és munkacsoportjainak működése révén. 1960-tól évkönyveket ad ki, a nyolcvanas években négy kézikönyvet, és 1995 óta negyedévi folyóiratot jelentet meg az évkönyvek helyett.

A politikatudomány helyzete Svájcban stabilizálódott. A kutatás szakirányúvá válik, hazai és külföldi elfogadottsága növekszik. Az akadémiai-egyetemi kutatás mellett helyet kap a tudomány művelésében a gyakorlati orientációjú kutatás és a tanácsadás is. A nyolcvanas években megduplázódik mind a fő-, mind a mellékszakos képzést igénylő diákok száma, és a tudományos továbbképzésben is egyre többen vesznek részt.

A francia nyelvű politikatudomány korábbi túlsúlyával szemben megerősödött a német nyelvű tudomány Svájcban. Bernben a belpolitika túlsúlya a jellemző, és az összehasonlító európai profilt kell megerősíteni. Zürichben az egyetem és a Technische Hochschule politológusai közösen a biztonságpolitikára koncentrálnak. Mindkét tematikus iránytól azt várják, hogy emelje a politológia rangját a német Svájcban, különösen azért, hogy az elméleti képzés mellett empirikus orientációt is nyújtanak. A tudományok a jogi, közgazdasági és történelmi képzés mellett is polgárjogot nyer. A nyolcvanas években bővültek a nyugati, a francia egyetemeken végzetek pályaválasztási lehetőségei: egyre többen kerülnek nagy ipari és szolgáltató vállalatokhoz tanácsadóként, vagy a médiumokhoz, és már nem csupán a hagyományos közigazgatási, politikai szervezeti és egyetemi karriert választják.

A német nyelvű Svájc politikatudományában az egyetemen belüli elismerés helyett, illetve annak kompenzálására az egyetemen kívüli szférából jön az elismerés, amely a későbbiekben a kutatás támogatásának megnövekedéséhez vezet. Szemben a nyugati Svájc politológiájának „exogén” fejlődésével, amely más országok mintáinak követésén alapul,

a német Svájcban inkább „endogén” folyamatról beszélhetünk, a politológia itt az egyetemek fakultási szituációinak megfelelően fejlődik, sajátos mellék- és kiegészítő szakok létesítése révén. A svájci politikatudományt összességében pragmatikus orientáció jellemzi, amelyet nem annyira a nemzetközi eleméleti viták, mint inkább a svájci politikai rendszer gyakorlati igényeinek a követése jellemez. A francia nyelvű diszciplína túlsúlya – a politológus állásoknak körülbelül a fele még ma is a nyugati területeken található – a kapcsolatok, a kölcsönös recepció és a személyi csere révén ösztönzően hatott a különféle tudományos kultúrákra. Ehhez járul még a külföldi professzorok hatása a svájciakra, akiknek sokat köszönhet a szak felívelése. A nemzeti tudomány- és kutatáspolitikai intézmények támogatása és a politológia szolgáltatásai iránt megnövekedett igények döntően hozzájárultak ahhoz, hogy megszűnjék a hátrány más szakokkal szemben. A diákok számának folytonos növekedése jó érveket szolgáltatott az egyetemen belüli helyzet megerősítéséhez. Ma a politológiát aktív és innovatív szaknak ismerik el a társadalomtudományokon belül.

Melyek a jövő perspektívái? Új országos program segíti elő a svájci társadalomtudományok professzionalizálódását és nemzetközivé válását. Azonban a kis társadalmak korlátai itt is megmutatkoznak: Svájcban az egyes tudományzakoknak csak néhány területen van módjuk a specializációra. Ez alól nem kivétel a politológia sem, amelynek négy vagy öt súlyponti témaköre alakulhat ki. Azonban a relatíve kis méret nem csupán korlát, hanem esély is, a viszonylag kisszámú intézményt kooperációra készíti egy-egy téma kutatásában. Ugyancsak svájci sajátosság a viszonylag közvetlen kapcsolat a gyakorlati politikával, amelyet a tudományzak publikációkkal, a kutatási és a tanácsadási feladatok ellátása és a médiában való jelenlét révén befolyásolhat.

A svájci politológiai kutatások eredményeit négy területen tekintem át:

- a svájci „konszenzusos demokrácia” (Konkordanzsystem) és intézményei,
- politikai magatartás és közvetlen demokrácia,
- külpolitika és nemzetközi viszonyok,
- policy-kutatás és értékelés.

2. A SVÁJCI „KONSZENZUSOS DEMOKRÁCIA” ÉS INTÉZMÉNYEI

2.1. A „konszenzusos demokrácia” nemzetközi összehasonlításban

A belpolitika-kutatás a svájci politológia súlypontját képezte az utóbbi húsz évben. A svájci kormányzati rendszer struktúráit és funkcionális összefüggéseit, politikacsinalási és végrehajtási folyamatait eléggé alaposan feltérképezték a kutatások (Urio 1985; Kriesi 1995; Linder 1987; 1994; 1996; Gabriel 1990; Rey, J. N. 1990; a történeti fejlődésről Gruner

1964; Linder 1983). A svájci politikai rendszert hosszú ideig nem csupán a „politikai integráció paradigmátikus példajaként” tartották számon (Deutsch 1976; McRae 1983), hanem egyszersmind a multikulturális együttműködés eredményének (Montville 1990) és „különleges esetnek” tekintették. A svájci kormányzati rendszert azelőtt, egyrészt közvetlen demokratikus jellege, másrészt a kantonok és népcsoportok „konszenzusos demokráciájára” épülő kormányzata miatt nem lehetett – sem intézményes felépítése, sem pedig hatalom- és konszenzus-kialakulási folyamatai alapján – egy kategóriába sorolni más politikai rendszerekkel. Ez a felfogás, a történeti-összehasonlító politológiai kutatások eredményeinek köszönhetően, mára megváltozott. Az olyan „konszenzusos demokráciák”, mint a svájci, Arend Lijphart (1984) szerint a demokrácia sajátos típusába tartoznak, amely ellenmodellje a parlamenti típusú többségi demokráciáknak, a „westminsteri modellnek”. A „konzociális demokrácia”, „konszenzusos demokrácia”, avagy a német „Konkordanzsystem” kifejezések írják le azt a kormányzati rendszert, amelyet ideáltípusúan a következő ismérvek jellemeznek:

- a kormányzati hatalom pártkoalíciók belüli nagyon éles megosztása,
- a hatalmi ágak formális és informális elválasztása,
- valódi kétkamarás rendszer,
- többdimenziós többpártrendszer,
- arányos választójog,
- föderalizmus és decentralizáció,
- írott alkotmány, a kisebbségek jogainak garantálásával.

Csak nemrégiben vált világossá Lijphart összehasonlító munkái alapján, hogy a svájci rendszer nemzetközi összehasonlításban nem érthetetlen, különleges eset, hanem a „konszenzusos demokráciából” a többségi demokráciába való átmenet ideáltípusos esete. Gerhard Lehmann (1967) az „arányos demokráciáról” (Proporzdemokratie) készített elemzéseiből kitűnik, hogy a „power sharing” eme rendszerében a strukturális kisebbségeknek kedvezőbbek a beleszólási lehetőségeik, mint a többségi demokráciákban. A svájci politológusok a hetvenes évektől elemezték az arányos rendszernek a multikulturális társadalom nyújtotta előnyeit: a soknyelvű, vallásilag megosztott, közös kulturális tradíciókat nélkülöző svájci társadalom nagyrészt éppen intézményeinek, föderális autonómiájának és arányos hatalommegosztásának köszönheti integrációját és identitását. Hogy ebben a folyamatban a történeti és társadalmi adottságok voltak-e az irányadók, mint azt Jürg Steiner (1974) klasszikus tanulmánya mellett külföldi szerzők is állítják (Barber 1974), vagy maguknak az intézményeknek volt-e konstitutív hatása (Linder 1994; Kriesi 1995), azt nem kívánjuk itt eldönteni. Azonban semmiképpen sem feledkezhetünk meg Neidhardt (1970) felismeréséről, aki alapozó jellegű tanulmányában a svájci politikai rendszert elemezve arra a következtetésre jutott, hogy a népszavazás közvetlen demokratikus intézményéből nem csupán a konszenzusteremtés igénye következik, hanem struktúraalakító kényszerek is szükségessé teszik az arányos rendszer kiépítését – ennek köszönhető a svájci esetben a kormányzati rendszer huszadik századi átalakulása, áttérése a többségiről az arányos demokráciára.

Az elméletek a „konszenzusos demokráciáknak” nagyobb integrációs, de csekélyebb innovációs képességeket tulajdonítanak (Michalsky 1991). Ebből a perspektívából értelmezhető a svájci rendszer politológiai kritikája is. A legrégebb kritikai megítélés szerint (Gruner 1956) a korporatív politikacsinálás fölöttébb egyenlőtlen mechanizmusokat teremt a formális politikai intézmények arányos hatalommegosztásához képest. A pluralizmus problémáit emelte ki Kriesi (1980) is, aki elit- és döntéshozatali struktúrák elemzésével két dolgot állított előtérbe: az erőteljes pluralista értékelkötelezettség és a közvetlen demokrácia intézményei ellenére is vannak a politikai döntéshozatalnak olyan szakaszai, amikor viszonylag kevés szereplő nagyfokú hatalomkoncentrációja következik be, és a konszenzusos rendszerek sem biztosítják az igazán arányos hatalmi megosztást, ha a politikai baloldal csak „formálisan kooptált” (Rey, J.-N. 1990). Még tovább megy Masnata (1991), aki elitelméleti vizsgálatában kimutatja az integráció kulisszái mögött a gazdasági és politikai elitek töretlen hatalmát.

Ezek és más munkák a pluralizmuskritika szemléletével közelítik meg a svájci rendszert. Fritz Scharpf (1970) szerint a politikai pluralizmus, éppen amikor intenzív és decentralizált politikai részvételi lehetőségeket kínál, mint a svájci konszenzusos demokráciában, egyszersmind a „kialakult érdekek békés elfogadtatásához” vezethet, amelyben hiányzanak a megfelelő fórumok a strukturálisan hátrányos helyzetben lévők érdekeinek kihordására. Germann (1975) mutatta ki nagyhatású habilitációs disszertációjában, hogy miként alakul át a svájci konszenzusos demokrácia a bipoláris konkurencia rendszerévé. Ennek a rendszernek a nagyobb reform- és innovációs képessége azonban a közvetlen demokrácia, a föderalizmus és a kétkamarás jelleg visszaszorulásával jár (Linder 1991). Mindez nem zavarta a svájci közgazdászokat (Borner–Brunetti–Straubhaar 1990) abban, hogy a kilencvenes években éppen a nagyobb versenyképesség érdekében szorgalmazzanak ilyen irányú reformokat. Azt a kérdését egyébként, hogy az arányos rendszerek kisebb innovációs képességével kapcsolatos feltételezés helytálló-e Svájc esetében, ma még nem is tudjuk empirikus megalapozottsággal megválaszolni. Keman (1996) azt mutatta ki, hogy Svájc gazdaság- és szociálpolitikája európai összehasonlításban az élvonalba tartozik, éppen a relatív problémamentes konfliktusmegoldási képesség miatt, amely a szociális partnerségen és a politikai megegyezések intézményes rendszerén alapul. A svájci rendszer reformja még napirenden van, hiszen harminc éve nem történt semmi az alkotmány átfogó revíziójának érdekében, amelynek intézményes alternatívái állandóan foglalkoztatják a svájci politológiát (SVPW-Jahrbuch 1990, Zukunft des Staates).

2.2. Kormány és parlament

Relative keveset foglalkozott a politikatudomány a parlament és a kormány viszonyával. Ez a viszonyrendszer a bizalmatlansági indítvány intézményének hiányában a kölcsönös függetlenséggel jellemezhető,

ugyanakkor megvannak az amerikai „checks and balances” rendszeréhez hasonló kölcsönös biztosítékok. Annál többen elemezték a svájci ún. kollegiális rendszert, amelynek lényege az, hogy a kormányzat hét azonos jogokkal rendelkező szövetségi tanácsból és egy pusztán formális hatáskörű, évente változó szövetségi elnökből áll (Klöti 1990b). Ugyancsak felkeltették a politológia figyelmét az olyan kérdések, mint

- az összpárti kormányzás,
- a kormány 35 éve változatlan négypárti jellege (Altermatt 1991),
- a koncepcionális politika (Linder et al. 1991.; Klöti 1985),
- a lehetséges kormányzati reform (Germann 1994).

A parlamentarizmuskutatás a korai kezdemények (Gruner et al. 1966; 1970; Kerr 1981) ellenére sem folyamatos Svájcban. A nyolcvanas években a bizottsági rendszer működése és a parlamentnek a döntéshoztali folyamatban betöltött szerepe álltak az érdeklődés középpontjában. Ochsner (1987) szerint a svájci parlament inkább dolgozó, mintsem fecsegő parlamentnek tekinthető, dacára annak, hogy csekélyek a forrásai és a professzionalizációja, hiszen félállású grémium (Riklin–Ochsner 1984).

2.3. Pártok és új társadalmi mozgalmak

A svájci többpártrendszer történeti fejlődése jól dokumentált (Gruner 1977), ezzel szemben hiányzik az újabb fejlődés feldolgozása (SVPW Jahrbuch 1986, Politische Parteien und neue Bewegungen). Újabb alapvető tézisek, mint a clevage-ok „dealingment” vagy „realigningment” folyamatai, helyet kaptak ugyan a pártrendszer vizsgálatában, de eddig, a pártokhoz kötődések meglazulása témakörétől eltekintve, nem kaptak alátámasztást az empirikus társadalomkutatástól. Rendelkezésre állnak azonban empirikus és elméletileg egyaránt megalapozott kutatások a kommunális pártokról (Ladner 1991; Geser et al. 1994) és a politikai elittről (Ayberk et al. 1991).

A viszonylag kevésbé profilírozott pártkutatással szembeállítható a fejlett mozgalomkutatás, különösen az új társadalmi mozgalmak kutatása, amely a hetvenes évek óta folyik Svájcban. Kriesi és Levy tanulmányai a békemozgalmakról, az atomellenes, a diák-, a parasztszervezetekről, a jurai szecessziós mozgalomról bemutatják kialakulásuk mozgatórugóit, elemzik akcióik formáit és társadalmi-gazdasági összetételüket. A baloldali, az alternatív és a konzervatív tiltakozó potenciálokat különböztetik meg és elemzik ezekben a kutatásokban. Hogy a tiltakozásra nézve nem csupán a politikai kultúra tradíciói, hanem az intézmények sajátosságai is meghatározóak, azt Kriesi (1995 a) újabb, a jobboldali extrémizmusról készült tanulmányában mutatta meg.

Svájc határain kívül is érdekes lehet annak bemutatása, hogyan kezeli a „konszenzusos demokrácia” a tiltakozó mozgalmakat. Epple-Glass (1991) tézise szerint a népszavazás és a népi kezdeményezés közvetlen demokratikus intézményei kedvező lehetőségeket biztosítanak az új társadalmi mozgalmaknak megnyilvánulásaihoz, és arra is, hogy a helyi

szintről átlépjenek az országos politizálás arénájába. Ugyanakkor ebben a modellben a hatóságoknak módjuk van arra, hogy a kompromisszumos javaslatokkal megszelidítsék a tiltakozási igényeket: a mozgalmaknak a politikai rendszer minden szintjén nyílt, a polgári részvételt lehetővé tevő tervezés rendszerében kell megnyilvánulniuk (Bassand 1986; Linder et al. 1992). Mindkét csatorna az alternatív politika intézményesedéséhez vezet, a programok tekintetében csakúgy, mint a mozgalmak szerveződésében, amit a zöld párt fejlődése is mutat. Ez persze nem jelenti az alternatív mozgalmak végét, hanem a politikailag aktív polgári kultúra kiterjedését olyan polgárookra, akik nem csupán egy politikai párthoz kötődnek, hanem szűkebb politikai közösségüket a béke-, a környezet-, avagy a nőmozgalmakban találták meg, és a politikai nyomásgyakorlás több formáját is alkalmazzák.

2.4. *Föderalizmus*

A svájci föderalizmus intézményes hasonlóságokat mutat a némettel, avagy az amerikaival, de más a történeti háttere és mások a funkciói. A politológiai irodalom nagy része röviddel ezelőttig még a 26 kanton intézményes sajátosságainak leírásával foglalkozott (Weibel 1990; Stadlin 1990), a 3000 község politikájának problémáival (Linder 1991), valamint a horizontális és a vertikális politikaformálás viszonyának kérdéseivel (Handbuch Politisches System Vol. 3. 1984; Nüssli 1985). A kantonok intézményes, kulturális és vallási sokfélesége az összehasonlító tanulmányok sokaságának lehetőségét kínálja (Moser 1987), amelyet azonban eddig nem aknáztak ki eléggé. A centralizációs tendenciák kudarcát a svájciak számára elégségesen magyarázzák az államiság kialakulásának történeti körülményei és a közvetlen demokratikus intézmények hatásai, azonban nemzetközi összehasonlító kutatás eddig még nem volt erről (Linder 1996). A világ új demokráciái számára vonzóaknak tűnnek a svájci intézmények a multikulturális problémák feloldására. A svájci jogászok és politológusok azon munkálkodnak, hogy kimutassák e hatás érvényesülésének feltételeit: egyrészt a föderalizmus a strukturális kisebbségek autonómiáját csak a társadalom térbeli szegmentálódásának esetében biztosítja, másrészt az össztársadalmi konszenzus csak úgy jöhet létre, ha nem esik egybe túl sok konfliktusvonal a tagállamok avagy régiók határaival (Samardžić–Fleiner 1995; Linder 1994).

2.5. *Az érdekszervezetek és a korporatizmus*

Azt a jelenségkomplexumot, amelyet a nemzetközi politikatudomány a nyolcvanas évek egyik konjunktúra-irányzataként a „korporatizmus” címszó alatt tárgyal, a svájci kutatók az „érdekszervezetek államának” (Verbandsstaat) nevezik. A gazdasági szervezetek erős pozíciói a svájci politikában egészen a 19. század végéig nyúlnak vissza, és a második világháborút megelőzően, illetve azt követően válnak a rendszer struktu-

rális elemeivé (Gruner 1956). A politológiai érdeklődés újabban olyan témákra irányul, mint az érdekszervezetek funkciója a parlamentet megelőző kompromisszumkeresés folyamatában, és a „referendumhatalom” (Neidhardt 1970; Lehner 1987) felhasználása, pozíciójuk a közpolitikák kialakulásában (Höpflinger 1984; Farago 1987), avagy, mint a „paraállami” szervezetek szerepe a politikai feladatok végrehajtásában (Ackermann–Steinmann 1982; Jörin–Rieder 1985). A svájci rendszer az alábbi sajátosságokat mutatja a nemzetközileg ismert korporatizmusmodellhez képest (Armingeon 1996):

– nincs „egyensúly” a munkaadói és a munkavállalói érdekszervezetek között;

– a szakszervezetek relatíve súlytalanok;

– a korporatizmus nem csupán tőke és munka konfliktusainak megoldására koncentrál, hanem jelen van a politika valamennyi területén;

– a korporatista struktúrák fragmentáltak és decentralizáltak;

– mindez fragmentált eredményekhez és a gazdaságpolitikában kifejezett ágazati protekcionizmushoz vezet.

2.6. Kommunális politika

A helyi társadalmak és a közvetlen demokrácia viszonya külföldi kutatók érdeklődését is felkeltette (Barber 1974). A svájci kutatók eredményei határozottan az ellen szólnak, hogy létezik harmonikus kisközösség, amelyben eltűnik a hatóság és a nép ellentéte. A kis hegyi közösségek konfliktusait elemzi Windisch (1976) érdekes tanulmánya, amely az azóta letűnt családi klánok vetélkedését mutatja be a helyi politikában. Az amerikai „community power” tanulmányok által inspirált svájci kutatók szerint (Bassand 1974; Basand–Fragnière 1976) a közvetlen demokrácia intézményeinek befolyása a svájci városokban ambivalens, felismerhető ugyan legitimációs és integrációs hatásuk, azonban a helyi elit értik a módját annak, hogyan zárják ki bizonyos alapvető döntések közvetlen demokratikus eszközökkel történő utólagos ellenőrzését.

A korábbi tanulmányok alapul szolgálhattak volna a helyi politika szélesebb körű kutatásához (Linder 1980), mégis inkább a szociológusok olyan kérdésekkel foglalkoztak, mint a milícia-rendszer és a közigazgatás viszonya (Geser et al. 1987), vagy újabban a lokális pártok kérdésköre (Ladner 1991).

3. POLITIKAI MAGATARTÁS ÉS KÖZVETLEN DEMOKRÁCIA

3.1. Választás- és szavazáskutatás

Svájc a választáskutatás számára különösen érdekes ország, hiszen a referendum (Neidhardt 1970; Delley 1978) és a népi kezdeményezés (Sigg 1978; Werder 1978) intézményei hatására gyakoriak a föderális rendszer mindhárom szintjén a szavazások. Szövetségi szinten évente legalább

10–15 alkalommal szólítják a polgárokat az urnákhoz. A svájci kantonok sokfélesége kiválóan alkalmas arra, hogy a politikai magatartás kialakulásának kontextusát vizsgáljuk. Ezek az előnyök azonban ugyanakkor hátrányt is jelentenek a kutatás számára. A kantonális és a kommunális választások vizsgálatához többnyire nincsenek megfelelő pénzeszközök, és ezek a korlátok az országos szavazások eredményeinek vizsgálati lehetőségeit is behatárolják. Először 1995-ben jött létre a berni, genfi és zürichi egyetemei közötti együttműködés eredményeként olyan, a nemzeti kutatási alap finanszírozta projekt, amely 7000 interjúval országos szinten és 10 kantonban tanulmányozza a választói magatartást, különös tekintettel a regionális politikai kultúrák szerepére (Farago 1995).

1977 óta a legnagyobb szabású választáskutatások a VOX-elemzések, amelyek Bern, Genf és Zürich intézményeinek együttműködésére épülve a szövetségi választásokat követő lekérdezésen alapultak, és fő hozadéku a polgárság részvételének, értékorientációinak és attitűdjeinek, véleményképzési folyamatainak jobb megismerése volt. Az újabb vizsgálatok a VOX- és más felmérések alapján igyekeznek intézményes és más kontextuális adatokat is felhasználni (Nef 1980; Gruner–Hertig 1983; Joye 1984; Gilg 1987; Linder et al. 1991; Papadopoulos 1994; Kriesi 1993).

A svájci szavazás- és választáskutatás eredményei megerősítik a politikai részvételre irányuló nemzetközi kutatások által feltárt trendek érvényességét, amilyen a választási részvétel fokozatos csökkenése a második világháború után, az alacsonyabb társadalmi státusú rétegek távolmaradása, a csökkenő kötődés a politikai pártokhoz. A közvéleményt sokkolja a politikától való növekvő távolmaradás, a kutatás azonban differenciáltabb eredményeket könyvelhet el: ha nem tekintik a választási részvételt a politizálás kizárólagos formájának, hanem figyelembe veszik az érdekcsoportokban és más politikai csoportosulásokban kifejtett tevékenységet is, akkor a politikai részvétel egyik formája visszaszorul, más formák lépnek a helyébe.

3.2. A közvetlen demokrácia hatásai a döntéshozatalra

Az amerikai és a svájci demokrácia 19–20. századi fejlődése megcáfolja azt a gyakran hangoztatott kifogást, mely szerint a közvetlen demokrácia intézményei összeegyeztethetetlenek a modern ipari társadalmak komplexitásával. Azt persze meg kell jegyeznünk, hogy a polgárság ellenőrizheti ugyan a politikai döntéseket népszavazás kezdeményezésével, és a népi kezdeményezés útján új politikai témákra irányíthatja a döntéshozók figyelmét, a döntéshozatal súlypontja mégiscsak a parlament. A képviseleti és a közvetlen demokrácia elemeinek összekapcsolását ezért „félközvetlen demokráciának” nevezhetjük (Möckli 1994; Rhinow 1984).

A képviseleti, avagy a „félközvetlen” demokrácia előnyeiről és hátrányairól folytatott vita ma nem kevésbé polarizált, mint Jefferson és Madison, az amerikai alkotmány „Alapító Atyái” idejében. Egyetérthetünk Cronin (1989) véleményével, amely szerint mindkét demokrácia-

modell támogatói túlértékelik az általuk preferált megoldást. Szerinte a közvetlen demokrácia:

- növelheti a hatóságok felelősségét és rezponzivitásukat a polgárok irányában,

- elérhetőbbé teszi a politikai arénát a nehezebben megszervezhető érdekek számára,

- előnyös a „single-issue” csoportoknak az átfogó és hosszabb távra szóló programokat kialakító politikai pártokkal szemben.

Cronin ugyanakkor úgy véli, hogy a közvetlen demokrácia:

- nem idézi elő szükségképpen a törvényhozás avagy a politikai programok minőségének rosszabbodását,

- nem helyezi át a törvényhozás centrumát a parlamentről a népre.

A népszavazások és a népi kezdeményezések kimenetelét illetően Cronin megállapítja, hogy ebben szerepe van a kampányok finanszírozásához szükséges pénzeszközöknek.

3.3. *A közvetlen demokrácia hatásai a politikai rendszerre*

A közvetlen döntésbefolyásolástól célszerű megkülönböztetni a politikai rendszer fejlődésében észlelhető indirekt hatásokat, amelyek közül a svájci politológia négy tendenciát emelt ki.

Az egyik első és alapvető jelentőségű megfigyelés Neidhardté (1970) a népszavazásnak a rendszert formáló hatásairól. Mint említettük, ez nem más, mint intézményes kényszer a kormányzat megegyezésre való készségét elősegítő döntéshozatali struktúrák kialakítására, arra, hogy az összes nagyobb politikai pártot és az érdekszervezeteket bevonják a törvényhozásba (e tézis kritikáját lásd Auer-Delley 1978).

Másodikként a régebbi munkák főként a közvetlen demokratikus jogosítványok integrációs hatásait hangsúlyozták (Sigg 1978; Werder 1978). Ez egyaránt érvényes a vallási felekezetek, a nyelvi csoportok és a munka és a tőke közötti konfliktusok áthidalására.

Harmadsorban az elemzések abból indulnak ki, hogy a népszavazási jogosítványok következtében a szövetségi szint későn és csak csekély mértékben vállalja a feladatok ellátását és a hatásköröket.

Végül, de nem utolsósorban arra a kérdésre keresnek választ, hogy vajon a félközvetlen demokrácia nagyobb befolyást kínál-e polgárainak a politikára, mint a képviseleti rendszerek. Ennek vizsgálatára Linder (1994) olyan elméleti modellt javasolt, amely trade-off összefüggést állapít meg a választások és a népszavazások révén elérhető befolyásolás között. Eszerint a képviseleti többségi rendszerek maximalizálják a választások útján történő befolyásolást, mivel a kormányváltás itt arra szolgál, hogy lényeges változásokat hozzon a kormányzati politikában. Fordítva van ez a közvetlen demokratikus modellben, az ideális esetben megvan a közvetlen demokratikus modell utólagos kontrolljának összes előnye és a befolyás a népszavazás útján érvényesül. A trade-off abban áll, hogy a parlamentáris rendszerek nem bírják el a közvetlen demokratikus nyitást, mivel ez veszélyeztetné a kormányzó többség politikai megbízatá-

sát, míg fordítva, a közvetlen demokratikus rendszereknek széles politikai koalíciókra kell bízniuk a kormányzást, ami csorbítja a kormányváltás lehetőségét a választások alkalmával. E tézis szerint az életképes demokratikus rendszereknek vagy a választások, vagy pedig a népszavazások befolyását kell maximalizálniuk, de a kettő együtt és egyszerre nem megy. Ennek a modellnek a svájci kantonok közötti összehasonlító vizsgálata rendelkezésre áll (Linder–Delgrande 1995), de nemzetközi összehasonlító vizsgálatokra volna szükség továbbfejlesztéséhez.

4. KÜLPOLITIKA ÉS NEMZETKÖZI VISZONYOK

A politológiai munkák főárama régóta Svájc mint semleges kisállam különleges státusára irányul, amely ugyan gazdaságilag integrálódott a nemzetközi kereskedelembe és szervezeteibe, azonban a második világháború óta nem tagja az ENSZ-nek, a NATO-nak vagy az Európai Uniónak, és a határozott külpolitikai el nem kötelezettség politikáját folytatja (Frei 1983; Kreis 1992; Gabriel 1994).

Több munka elemzi a svájci semlegesség politikáját, illetve biztonság- és kereskedelempolitikai hatásait. Az 1989-ben bekövetkezett európai változások hatására egyre erőteljesebb a semlegességi politika bírálata (Riklin 1991; Gabriel 1992; Kux 1994). Elsősorban arról a központi kérdéstről van szó, hogy a Kelet–Nyugat konfliktusban a semlegesek nyújtotta előnyök elvesztése, illetve a kollektív biztonsági rendszerek megnövekedett jelentősége miatt nem vezet-e a semlegesség elszigeteléshez, avagy ahhoz, hogy külső szemlélők a „potyautas” szerepét tulajdonítsák Svájcnak (Bächler 1994; Riklin 1995).

Természetesen különös figyelmet fordítanak a politológusok az európai integráció kérdésére. Politológusok is részt vettek abban a vitában, amely Svájcnak az Európai Gazdasági Térséghez való csatlakozása előnyeiről és hátrányairól folyt az 1992-es népszavazást megelőzően (Schwok 1989). Germann (1991) már a népszavazás kudarcát megelőzően utalt arra az intézményes akadályra, amelyet a népi és a kantonális többség együttes meglétének követelménye támaszt. A külpolitikai szerződések közvetlen demokratikus jóváhagyása magas konszenzusküszöbhez kötődik, mivel a kis kantonok szkeptikusak a külpolitikai nyitást illetően. Egyebek között attól tartanak, hogy a nagyobb gazdasági és politikai egységen belül elvesztik gazdasági és politikai jelentőségüket. Ezáltal a külpolitikai nyitás egyaránt igényli a népi és a kantonális többséget, hiszen a kis kantonok vétóját föderális szinten csak nagyon nagy, 55–60 százalékos népszavazási többséggel lehetne ellensúlyozni. A parlament és a kormány 1992-es csatlakozási kísérletének kudarcát nemcsak gazdasági érdekek okozták, hanem a politikai identitáshoz való kötődés is (Kriesi 1993). Tartós problémát okoz majd – a jelenlegi, a bilaterális tárgyalásokra korlátozódó integrációs politika (Germann 1995) fennmaradása mellett is – a külpolitika közvetítése a közvetlen demokratikus akaratképzés révén (Goetschel 1994; Schneider–Hess 1995). A plebiszitárius külpolitika problémáit nemzetközi összehasonlításban elemzi Schneider és Weitsman (1996).

Tematikusan hosszabb ideig a biztonságpolitikai kutatások álltak a svájci érdeklődés homlokerében (Gabriel 1992). A nemzetközi politikai gazdaságtan inkább az újabb munkákban jelenik meg, a játékelmélet újrafelfedezésével együtt (Intriligator–Luterbacher 1994; Dupont–Sciarni 1995; Schneider et al. 1995).

Az újabb svájci elemzések a nemzetközi viszonyokról többirányúak:

- elméleti jellegű összehasonlítások a hidegháború utáni helyzetről (Allan–Schmidt 1994; Allan–Goldmann 1992; Schneider et al. 1993),
- a környezetvédelmi szervezetek szerepe a nemzetközi politikában (Finger–Princen 1994),
- békekutatás (Bächler 1992; Bächler–Hug 1989),
- a svájci külpolitika elemzését külön kutatási program segíti (Sciarni 1994).

5. POLICY-ELEMZÉS ÉS ÉRTÉKELÉS

A svájci ágazati politikakutatás három irányból kapott impulzusokat. A korábbi tervezés- és igazgatáskutatástól, amely Svájcban az állami szervezetek belső struktúráinak optimalizálásával foglalkozott (Linder et al. 1979; Klöti 1985; Germann 1994). Másodsorban az ágazati politikák érvényesülésével és értékelésével foglalkozó nemzetközi-összehasonlító szakirodalomtól. Harmadsorban a témakutatáshoz támogatást nyújtott a Nemzeti Kutatási Alap. A „Döntéshozatali eljárások a svájci demokráciában” című kutatás keretében elemezték a jog-, a társadalom-, az agrár- és egyéb kiválasztott politikaterületeken a közvetlen demokráciából, a föderalizmusból adódó végrehajtási feltételeket, a nem-állami szervezetek és az önkormányzatok szerepét (Delley et al. 1982; Schwartz–Graf 1986; Bassand et al. 1984; Hauser 1983.; Jörin–Rieder 1985). A másik program, az „Állami tevékenység hatékonysága” inkább gyakorlatorientált és interdiszciplináris jellege miatt kevésbé volt politológiai jellegű, mégis voltak ilyen hozadécai (Felder–Rieder 1994; Rey et al. 1993; Balthasar–Knoepfel 1994).

E programok mellett is egy sor más kutatást is végeztek ezeken a területeken. Mindenekelőtt említést érdemelnek a nők helyzetének egyenlítésére irányuló politikai törekvések hatékonyságával kapcsolatos vizsgálatok, amelyek bemutatják ennek az új, sokat vitatott és nagy elvárásoktól terhelt politikaterületnek a reális lehetőségeit és korlátait (Senti 1995; Ballmer–Cao 1988; Linder 1988).

6. A POLITIKATUDOMÁNY A SVÁJCI TÁRSADALOMBAN

1951-ben amikor Zürichben nem sikerült az első kísérlet a politikatudományi társaság megalakítására, a szkeptikusok feltették a kérdést, minek egyáltalán politikatudomány az olyan mintaállamban, mint Svájc, ahol minden a lehető legjobban megy (Wemegah 1980: 23; Klöti 1990a: 104). 45 évvel ezután ennek ellenére konszolidálódott a svájci politológia hely-

zete, a korábban a demokráciák mintaállamának tekintett Svájc önbizalma viszont csökkent. Az európai integráción való kívülmáradás, avagy a belépés dilemmái miatt a svájci társadalom önmagával és Európán belüli szerepével foglalkozik. A közvetlen demokrácia identitásjegyei, a föderalizmus, a konszenzusos jelleg és a semleges kisállamiság mára megkérdőjeleződtek. A globalizációval és a gazdasági nyitással összefüggésben a versenyképesség, a politikai nyitással a társadalom- és gazdaságpolitika megoldatlan problémái háttérbe szorítják az egykor oly fontosnak tartott mintaállami és különleges helyzetet.

A politikatudomány kutatási eredményei az akadémiai területen túlmutató jelentőségre tesznek szert. A svájci intézményekre összpontosító intenzív kutatás a reális és funkcionális összefüggéseket közvetíti a svájci politika számára, hozzájárul a közvélemény formálásához és az intézményes reformokhoz. Nem kevésbé fontos ebben a tekintetben a külpolitika és az összehasonlító politika kutatása. A politikatudomány professzionalizációja és nemzetközivé válása, az alap- és az alkalmazott kutatások egyensúlyának biztosítása révén a politológiának ma jóval nagyobb befolyása lehet, mint bármikor korábban. Ezt az esélyt két irányban kellene felhasználni, egyrészt kialakítani az ifjú politológusok foglalkozási orientációit, másrészt tágítani a politológia mint demokráciatudomány horizontját a társadalmi problémák iránti érzékenység révén.

SZAKKIRODALMI BIBLIOGRÁFIA

- Abromeit, Heidrun–Walter Pommerehne (Hrsg.) 1992. *Staatstätigkeit in der Schweiz*. Bern: Haut
- Ackermann, Charbel–Walter Steinmann 1982. Privatized Policy-Making. Administrative and Consociational Types of Implementation. *European Journal of Political Research* (10) 2, 173–185.
- Allan, Pierre 1985. *La science politique dans les universités européennes: quelques éléments D'appréciation*. Les cahiers de l'ACFAS, 32, 34–42.
- Allan, Pierre–Kjell Goldmann (eds.) 1992. *The End of the Cold War: Evaluating Theories of International Relations*. Dordrecht: Nijhoff
- Allan, Pierre–Christian Schmidt (eds.) 1994. *Game Theory and International Relations*. Aldershot: Edward Elgar
- Altermatt, Urs 1991. *Die schweizerischen Bundesräte*. Zürich: Artemis–Winkler
- Armingeon, Klaus 1996. Der Ausgleich im Vergleich: Konkordanz, Sozialpartnerschaft und wohlfahrtstaatliche Politik in der Schwiz im internationalen Vergleich. In: Wolf Linder–Pisa Lanfranchi–Ewald Weibel (Hrsg.) *Schweizer. Eigenart–eigenartige Schweiz. Der Kleinstaat im Kräftefeld der europäischen Integration*. Bern: Haupt, 69–84.
- Aubert, Jean-Francois 1974. *Exposé des institutions politiques de la Suisse à partir de quelques affaires controversées*. Lausanne: Payot
- Auer, Andreas–Jean–Daniel Delley 1978. Le référendum facultatif. La théorie à l'épreuve de la réalité. *Zeitschrift für Schweizerisches Recht* 98: 118–138.
- Ayberk, Ural et al. 1991. *Les partis politiques à coeur ouvert*. Lausanne: LEP
- Ballmer-Cao, Thanh-Huyen 1988. *Le conservatisme politique féminin en Suisse: mythe ou réalité?* Genève: Georg-Libraire de l'Université
- Balthasar, Andreas–Carlo Knöpfel 1994. *Umweltschutz und technische Entwicklung*. Basel: Helbling und Lichtenhain

- Barber, Benjamin R. 1974. *The Death of Communal Liberty: a History of Freedom in a Swiss Mountain Canton*. Princeton: PUP.
- 1984. *Strong Democracy. Participatory Politics for a New Age*. Berkeley–Los Angeles: University of California Press
- Bassand, Michel 1974. *Urbanisation et pouvoir politique*. Genève: Georg
- 1986. *Politique des routes nationales*. Lausanne: PPR
- Bassand, Michel et al. 1984. *Politique et logement*. Lausanne: PPR
- Bäumlin, Richard 1978. *Lebendige oder gebändigte Demokratie*. Basel: Z-Verlag
- Baur, Priska et al. 1994. *Politökonomische Analyse der Getreidepolitik*. Bern: Pub. NFP 27, SchN.
- Bächler, Günther (Hrsg.) 1992. *Perspektiven: Friedens- und Konfliktforschung In: Zeiten des Umbruchs*. Chur: Rüegger
- (Hrsg.) 1994. *Beitreten oder Trittbrettfahren? Die Zukunft der Neutralität in Europa*. Chur: Rüegger
- Bächler, Günther–Peter Hug 1989. Frieden-mehr als eine verführerische Leerformel. In: *Schweizerisches Jahrbuch für Politische Wissenschaft*. 29:181–201.
- Borner, Silvio et al. 1990. *Schweiz AG: vom Sonderfall zum Sanierungsfall?* Zürich: Verlag NZZ
- Cronin, Thomas E. 1989. *Direct Democracy. The Politics of Initiative, Referendum and Recall*. Cambridge–London: HUP
- Delley, Jean-Daniel 1978. *L'initiative populaire en Suisse. Mythe et réalité de la démocratie directe*. Lausanne: L'Age d'Homme
- Delley, Jean-Daniel et al. 1982. *Le droit en action: Étude de mise en oeuvre de la loi Furgler*. St. Saphorin: Editions Georg
- Deutsch, Karl 1976. *Die Schweiz als paradigmatischer Fall politischer Integration*. Bern: Haupt
- Duchacek, Ivo 1985. Consociational Cradle of Federalism. *Publius, The Journal of Federalism* (15) 2, 35–48.
- Dupont, Cédric–Pascal Sciarni 1995. La négociation agricole États–Unis–Communauté Européenne dans l' Uruguay Round: une difficile convergence. *Revue suisse de science politique* 2–3; 305–352.
- Elazar, Daniel J. 1985. Federalism and Consociational Regimes. *Publius, The Journal of Federalism* (15) 2. 17–35.
- Epple–Glass, Ruedi 1991. Neue Formen politischer Mobilisierung: (k)eine Herausforderung der schweizerischen Demokratie? In: *SVPW–Jahrbuch*. 151–171.
- Farago, Peter 1987. *Verbände als Träger öffentlicher Politik*. Grösch: Rüegger
- 1995. Wahlforschung in der Schweiz. *Schweizerische Zeitschrift für Politische Wissenschaft* (1) 4, 121–130.
- Finger, Mathias–Thomas Princen 1994. *Environmental NGOs in World Politics*. New York: Routledge
- Finger, Mathias–Pascal Sciarni 1990. *L' homo politicus à la dérive?* Lausanne: LEP
- Frei, Daniel 1983. Die internationale Umwelt als Rahmbedingung der schweizerischen Politik und die Gestaltung der schweizerischen Aussenbeziehungen. In: *Handbuch Politisches System der Schweiz* (1) 465–537.
- Gabriel, Jürg Martin 1990. *Das politische System der Schweiz*. Bern: Haupt
- 1992. Europa und die schweizerische Sicherheitspolitik. In: *SVPW Jahrbuch* (32) 25–38.
- 1994. *Worldviews and Theories of International Relations*. New York: St. Martin's Press
- Germann, Raimund E. 1975. *Politische Innovation und Verfassungsreform*. Bern: Haupt
- 1981. *Ausserparlamentarische Kommissionen–Die Milizverwaltung des Bundes*. Bern: Haupt
- 1994. *Staatsreform: der Übergang zur Konkurrenzdemokratie*. Bern: Haupt
- 1995. *Die bilateralen Verhandlungen mit der EU und die Schweiz der direkten Demokratie*. Bern: Haupt
- Geser, Hans 1987. *Gemeindepolitik zwischen Milizorganisation und Berufsverwaltung*. Bern: Haupt

- Geser, Hans et al. 1994. *Die schweizer Lokalparteien*. Zürich: Seismo
- Gilg, Peter 1987. Stabilität und Wandel im Spiegel des regionalen Abstimmungsverhaltens. In: *Schweizerisches Jahrbuch für Politische Wissenschaft* (27) 121–158.
- Gilliand, Pierre 1988. *Politique sociale en Suisse*. Lausanne: Éditions réalités sociales
- Goetschel, Laurent 1994. *Zwischen Effizienz und Akzeptanz*. Bern: Haupt
- Gruner, Erich 1956. *Die Wirtschaftsverbände in der Demokratie*. Erlenbach–Zürich: Rentsch
- 1964. 100 Jahre Wirtschaftspolitik. *Schweizerisches Zeitschrift für Volkswirtschaft und Statistik*. 34–70.
- 1977. *Die Parteien in der Schweiz*. Bern: Francke
- Gruner, Erich–Hanspeter Hertig 1983. *Der Stimmbürger und die neue Politik*. Bern: Haupt
- Gruner et al. 1966/70. *Die Schweizerische Bundesversammlung*. Bern: Francke
- Hablützel, Peter et al 1995. *Umbruch in Politik und Verwaltung*. Bern: Haupt
- Handbuch Politisches System der Schweiz 1983–1993*. Volumes 1–4. Bern: Haupt
- Horber-Papazian, Katja (éd.) 1990. *Evaluation des politiques publiques en Suisse*. Lausanne: PPR
- Hug, Simon–Pascal Sciarni 1995. Switzerland Still a Paradigmatic Case? In: Gerald Schneider et al. (eds.) *Towards a New Europe*. Westport CT: Praeger, 55–79.
- Intriligator, Michael–Urs Luterbacher (eds.) 1994. *Cooperative Models in International Relations*. Boston: Kluwer
- Jörin, Robert–Peter Rieder 1985. *Parastaatliche Organisationen im Agrarsektor*. Bern: Haupt
- Joye, Dominique 1984. *Structure politique et structures sociales. Analyses des dimensions sociologiques des votations en Suisse 1920–1980*. Genève: UG
- Keman, Hans 1996. *Politischer Konsens und Konzentrierung*. Bern: Haupt
- Kerr, Henry 1981. *Parlament et société en Suisse*. St. Saphorin: Georg
- Klöti, Ulrich 1985. *Regierungsprogramm und Entscheidungsprozess*. Bern: Haupt
- 1989. *Die Informationsbeschaffung der Gesetzgebers*. Grösch: Rügger
- 1990a. Politische Wissenschaft in der Schweiz. In: Jürgen Bellers (Hrsg.) *Politikwissenschaft in Europa*. Münster. 101–105.
- 1990b. Political Executives. *Government* (II) 3, 279–298.
- Knoepfel, Peter–Helmut Weidner 1985. *Lufreinhaltepolitik im internationalen Vergleich*. Berlin: Edition. Sigma
- Kreis, Georg 1992. Geschichte der schweizerischen Aussenpolitik 1848–1991. In: *Neues Handbuch der schweizerischen Aussenpolitik*. Bern: Haupt, 27–40.
- Kriesi, Hanspeter 1980. *Entscheidungsstrukturen und Entscheidungsprozesse in der schweizer Politik*. Frankfurt–New York: Campus
- (éd.) 1993. *Citoyenneté et démocratie directe*. Zürich: Seismo
- 1995. *Le système politique suisse*. Paris: Economica
- 1995a. Bewegungen auf den Linken. Bewegungen auf den Rechten. *Schweizerische Zeitschrift für politische Wissenschaft*. (1) 1, 9–52.
- Kriesi, Hanspeter et al. 1981. *Politische Aktivierung in der Schweiz 1945–78*. Grösch: Rügger
- Kux, Stephan 1994. *Zukunft Neutralität?* Bern: Haupt
- Ladner, Andreas 1991. *Politische Gemeinden, kommunale Parteien und lokale Politik*. Zürich: Seismo
- Lehmbruch, Gerhard 1967. Proporzdemokratie. *Politisches System und politische Kultur in der Schweiz und in Österreich*. Tübingen: J. C. Mohr
- Lehner, Franz 1987. Consociational Decision Making in Switzerland. In: Richard S. Katz (ed.) *Party Governments*. Berlin–New York: Walter de Gruyter
- Lijphart, Arend 1984. *Democracies, Patterns of Majoritarian and Consensus Government in Twenty-One Countries*. New Haven–London: Yale University Press
- Linder, Wolf 1980. Kommunalpolitik im Spiegel schweizerischer und deutscher Literatur. *Schweizerisches Jahrbuch für Politische Wissenschaft*. 20: 9–37.
- 1983. Entwicklung, Strukturen und Funktionen des Wirtschafts und Sozialstaates in der Schweiz. In: Alois Riklin (Hrsg.) *Handbuch Politisches System der Schweiz*. Band I. Bern: Haupt, 255–382.

- 1987. *Politische Entscheidung und Gesetzwollzug in der Schweiz*. Bern: Haupt
- 1988. *Untersuchungen zum Lohngleichheitsgrundsatz*. Bern: Eidgenössisches Justiz- und Polizeidepartment
- 1991. Local Government in Switzerland. In: Joachim Jens Hesse (ed.) *Local Government and Urban Affairs in International Perspective*. Baden-Baden: Nomos, 409-428.
- 1994. *Swiss Democracy. Possible Solutions to Conflict in Multicultural Societies*. New York: St. Martin's Press
- 1996. Das politische System der Schweiz. In: Wolfgang Ismayr (Hrsg.) *Die politischen Systeme Westeuropas*. Leske-Budrich
- Linder, Wolf-Thanh-Huyen Ballmer-Cao 1991. Das politische System der Schweiz von morgen. In: *Schweizerisches Jahrbuch für Politische Wissenschaft*, 31: 337-361.
- Linder, Wolf-Hotz et al. 1979. *Planung in der schweizerischen Demokratie*. Bern: Haupt
- Linder, Wolf et al. 1991. Politische Kultur der Schweiz im Wandel. Basel: Nationales Forschungsprogramm 21.
- Linder, Wolf et al. 1992. Mitwirkungsverfahren und -modelle. *IPW-Studien* 9. Bern
- Linder, Wolf-Marina Delgrande 1995. *Les institutions de la démocratie directe. UNIVOX II B*. Zürich: Gfs-Forschungsinstitut, Universität Bern
- Linder, Wolf et al. 1996. *Schweizer Eigenart-Eigenart der Schweiz*. Bern: Haupt
- Longchamp, Claude 1991. *Politische Kultur der Schweiz im Wandel. Schlussbericht. Quantitativ-Studie*. Bern: Forschungszentrum für schweizerische Politik.
- Masnata, Francois (éd.) 1991. *Le pouvoir Suisse 1291-1991*. Lausanne: Editions de l'aire
- McRae, Kenneth D. 1983. *Conflict and Compromise in Multilingual Societies*. Vol.1. Switzerland. Waterloo, Ontario: Wilfried Laurier U.P.
- Michalsky, Helga (Hrsg.) 1991. *Politischer Wandel in konkorzdemokratischen Systemen*. Liechtenstein Politische Schriften, 15. Vaduz (Liechtenstein)
- Möckli, Silvano 1994. *Direkte Demokratie*. Bern: Haupt
- Montville, Joseph V. (ed.) 1990. *Conflict and Peacemaking in Multiethnic Societies*. Lexington, Mass: Lexington Books
- Moser, Christian 1987. Erfolge kantonaler Volksinitiativen nach formalen und inhaltlichen Gesichtspunkten. *Schweizerisches Jahrbuch für politische Wissenschaft*, 27, 159-188.
- Nef, Rolf 1980. Struktur, Kultur und Abstimmungsverhalten. *Schweizerische Zeitschrift für Soziologie*, 6, 155-190.
- Neidhardt, Leonhard 1970. *Plebiszit and pluralitäre Demokratie*. Bern: Francke
- Nüssli, Kurt 1985. *Föderalismus in der Schweiz*. Grösch: Rüeegg
- Ochsner, Alois 1987. *Die schweizerische Bundesversammlung als Arbeitsparlament*. Entlebuch: Huber
- Papadopoulos, Yannis (éd.) 1994. *Élites politiques et peuple en Suisse*. Lausanne: Réalités sociales
- Parlamentsdienste (Hrsg.) 1991. *Das Parlament-„Oberste Gewalt des Bundes?“* Bern: Haupt
- Revitalizing Swiss Social Science* 1993. Evaluation to the Swiss Social Science Council. Research Policy FOP 13. Bern: Schweizerische Wissenschaftsrat
- Rey, Jean-Noel 1990. *La Suisse au pluriel*. Lausanne: LEP
- Rey, Michel et al. 1993. *La politique valaisanne de promotion économique*. Berne: Publ. du PNR 27, Fonds national suisse pour la recherche scientifique
- Rhinow, René A. 1984. Grundprobleme des schweizerischen Demokratie. *Referate und Mitteilungen des Schweizerischen Juristenvereins*, 2, 113-273.
- Riklin, Alois 1991. *Funktionen der schweizerischen Neutralität*. St. Gallen: Institut für Politikwissenschaft der Hochschule St. Gallen
- 1995. Isolierte Schweiz. *Schweizerische Zeitschrift für Politische Wissenschaft*, (1) 2-3, 11-34.
- Riklin, Alois-Alois Ochsner. 1984. Parlament. *Handbuch Politisches System der Schweiz*, 2, 77-115.
- Riklin, Alois et al. (Hrsg.). 1992. *Neues Handbuch der Schweizerischen Aussenpolitik*. Bern: Haupt
- Rüegg, Erwin 1992. *Untersuchung zur Situation der sozialwissenschaftlichen Forschung in der Schweiz*. FOP 2. Bern: Schweizerischer Wissenschaftsrat

- Saladin, Peter 1984. *Verantwortung als Staatsprinzip*. Bern: Haupt
- Samardzic, Slobodan–Thomas Fleiner 1995. *Föderalismus und Minderheitenproblem im multiethnischen Gemeinschaften*. Freiburg: Institut de Fédéralisme Fribourg Suisse
- Scharpf, Fritz 1970. *Demokratietheorien zwischen Anpassung und Utopie*. Konstanz: Universitätsverlag
- Schneider, Friedrich 1985. *Der Einfluss von Interessengruppen auf die Wirtschaftspolitik*. Bern: Haupt
- Schneider, Gerald–Cyrill Hess 1995. Die innenpolitische Manipulation der Aussenpolitik: Die Logik von Ratifikationsdebatten in der direkten Demokratie. *Schweizerische Zeitschrift für Politische Wissenschaft*, (1) 2–3, 93–111.
- Schneider, Gerald–Patricia Weitsman 1996. The Punishment. Trap, Integration Referendums as Popularity Test. *Comparative Political Studies*, (28) (4), 582–607.
- Schneider, Gerald et al. 1993. Personality, Unilateralism or Bullying. *International Interactions*, 18, 323–342.
- Schneider, Gerald et al. 1995. *Towards a New Europe*. Westport–London: Praeger
- Schwartz, Jean-Jacques–Hans Peter Graf 1986. *L'administration face au défi de la politique conjoncturelle*. Bern: Haupt
- Schweizerische Politik im Jahre ...* Jährliche Chronik zur schweizerischen Politik. Institut für Politikwissenschaft der Universität Bern: Bern. (1965 ff)
- Schweizerische Zeitschrift für Politische Wissenschaft*. Revue de science politique, Swiss Political Science Review. Zürich: Seismo (1995ff)
- Schwok, René 1989. HORIZON 1992: La Suisse et le grand marché européen. Genève: Journal de Genève, Georg Editeur et Institut universitaire d'études européennes.
- Sciarni, Pascal 1994. *La Suisse face à la communauté européenne et au GATT*. Genève: Editions Georg
- Senti, Martin 1995. *Geschlecht als politischer Konflikt*. Bern: Haupt
- Sigg, Oswald 1978. *Die eidgenössischen Volksinitiativen 1892-1939*. Bern: Francke
- Stadlin, Paul 1990. *Kantonsparlamente*. Zug: Kalt-Zehnder
- Steiner, Jürg 1974. *Amicable Agreement Versus Majority Rule: Conflict Resolution in Switzerland*. Chapel Hill: UNC Press
- SVPW-Jahrbuch. *Schweizerisches Jahrbuch für Politische Wissenschaft*. Bern: Haupt (1961 ff)
- Urio, Paolo 1985. *Le système politique Suisse*. *Il Politico*, 4, 589–630.
- Vatter, Adrian 1994. *Eigennutz als Grundmaxime der Politik?* Bern: Haupt
- VOX, 1977. (ff) VOX Analysen der eidgenössischen Abstimmungen und Wahlen. Zürich–Bern–Genève
- Weibel, Ernest 1990. *Institutions politiques romandes*. Fiburg: Editions Universitaires.
- Wemegah, Monica 1980. La science politique; un discipline jeune. In Ernst Bollinger (Hrsg.) *Politische Wissenschaft, Studium und Beruf*. Bern: Haupt, 20–33.
- Werder, Hans 1978. *Die Bedeutung der Volksinitiative in der Nachkriegszeit*. Bern: Francke
- Widmer, Thomas–Christof Buri 1992. Brüssel oder Bern: schlägt das Herz des Romands für Europa? In: *Schweizerische Jahrbuch für Politische Wissenschaft*, (32) 363–387.
- Windisch, Uli 1976 (1986). *Lutte de clans, lutte de classe*. Lausanne: L'Age d'homme